

אדר תשע"ט

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

בשורת הישועה מפי המצורעים בשער שומרון

לפרשת מצורע (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)

לילה, ויאמר אל-עבדיו, אגידה-נא לכם, את אשר-עשו לנו ארם: ידעו כי-רעבים אנחנו, ויצאו מן-המחנה להחביה בהשדה (בשדה) לאמר, כי-יצאו מן-העיר ונתפשם חיים, ואל-העיר נבא. יג ויען אחד מעבדיו ויאמר, ויקחו-נא חמשה מן-הסוסים הנשארים אשר נשארו-בה, הנם ככל-ההמון (המון) ישראל אשר נשארו-בה, הנם ככל-המון ישראל אשר-תמו; ונשלחה, ונראה. יד ויקחו, שני רכב סוסים; וישלח המלך אחרי מחנה-ארם, לאמר--לכו וראו. טו וילכו אחריהם, עד-הירדן, והנה כל-הדרך מלאה בגדים וכלים, אשר-השליכו ארם בהחפזם (בחפזם); וישבו, המלאכים, ויגדו, למלך. טז ויצא העם--ויבזו, את מחנה ארם; ויהי סאה-סלת בשקל, וסאתים שערים בשקל--כדבר ה'. יז והמלך הפקיד את-השליש אשר-נשען על-ידו, על-השער, וירמסוהו העם בשער, וימת: כאשר דבר, איש הא-לקים, אשר דבר, ברדת המלך אליו. יח ויהי כדבר איש הא-לקים, אל-המלך, לאמר: סאתים שערים בשקל, וסאה-סלת בשקל, יהיה פעת מחר, בשער שומרון. יט ויען השליש את-איש הא-לקים, ויאמר, והנה ה' עשה ארבות בשמים, היהיה כדבר הזה; ויאמר, הנך ראה בעיניך, ומשם, לא תאכל. כ ויהי-לו, כן; וירמסו אתו העם בשער, וימת.

מקומם של ארבעת המצורעים "פתח השער"

הכתוב פותח בתיאור מקום ישיבתם של המצורעים

(ג) וארבעה אנשים היו מצרעים, פתח השער...

ונשאלת השאלה: מדוע ישבו ארבעה המצורעים האלו בפתח השער מבחוץ?

2. בתורה נאמר (ויקרא י"ג, מה-מו):

והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים, וראשו

יהיה פרוע ועל שפם יעטה, וטמא טמא יקרא.

כל ימי אשר הנגע בו יטמא, טמא הוא

בדד ישב, מחוץ למחנה מושבו.

גם השבוע נעסוק בהפטרות הפרשה שהיא סיפור גאולת שומרון ע"י המצורעים (שלקוח ממלכים ב' פרק ז' (שגם אותה לא נקרה השבוע כי השבת היא ראש חודש ומפטירין בפרשת החודש).

1. מלכים ב' פרק ז':

א ויאמר אלישע, שמעו דבר-ה': כה אמר ה', פעת מחר סאה-סלת בשקל וסאתים שערים בשקל--בשער שומרון. ב ויען השליש אשר-למלך נשען על-ידו את-איש הא-לקים, ויאמר, הנה ה' עשה ארבות בשמים, היהיה הדבר הזה; ויאמר, הנכה ראה בעיניך, ומשם, לא תאכל. {פ}

ג וארבעה אנשים היו מצרעים, פתח השער; ויאמרו, איש אל-רעהו, מה אנחנו יושבים פה, עד-מתנו. ד אם-אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר, ומתנו שם, ואם-ישבנו פה, ומתנו; ועתה, לכו ונפלה אל-מחנה ארם--אם-יחינו נחיה, ואם-ימיתנו, ומתנו. ה ויקמו בנשף, לבוא אל-מחנה ארם; ויבאו, עד-קצה מחנה ארם, והנה אין-שם, איש. ו וא-דני השמיע את-מחנה ארם, קול רכב קול סוס--קול, חיל גדול; ויאמרו איש אל-אחיו, הנה שכר-עלינו מלך ישראל את-מלכי החתים ואת-מלכי מצרים--לבוא עלינו. ז ויקומו, וינוסו בנשף, ויעזבו את-אהליהם ואת-סוסייהם ואת-חמריהם, המחנה כאשר-היא; וינסו, אל-נפשו. ח ויבאו המצרעים האלה עד-קצה המחנה, ויבאו אל-אהל אחד ויאכלו וישתו, וישאו משם כסף וזהב ובגדים, וילכו ויטמנו; וישבו, ויבאו אל-אהל אחר, וישאו משם, וילכו ויטמנו. ט ויאמרו איש אל-רעהו לא-כן אנחנו עשים, היום הזה יום-בשרה הוא, ואנחנו מחשים וחינו עד-אור הבקר, ומצאנו עוון; ועתה לכו ונבאה, ונגידה בית המלך. י ויבאו, ויקראו אל-שער העיר, ויגידו להם לאמר, באנו אל-מחנה ארם והנה אין-שם איש וקול אדם: כי אם-הסוס אסור והחמור אסור, ואהלים כאשר-המה. יא ויקרא, השערים; ויגדו, בית המלך פנימה. יב ויקם המלך

התדיינותם של המצורעים (ג-ד)

(ג) ... ויאמרו איש אל רעהו: מה אָנחנו יִשְׁבִּים פֶּה עַד מִתְּנוּ?
 (ד) אִם אָמְרָנוּ נְבוֹא הָעִיר - וְהָרַעַב בְּעִיר וּמִתְּנוּ שָׁם

וְאִם יִשְׁבְּנוּ פֶה - וּמִתְּנוּ

וְעֵתָה לָכֵן וְנִפְלָה אֶל מַחְנֵה אֲרָם

אִם יִחְיֶנוּ - נְחִיָּה, וְאִם יָמִיתֵנוּ - וּמִתְּנוּ.

ארבעת המצורעים העדיפו לסכן את חייהם במיתה מְדִית, ובכך לפתוח פתח להצלה. מאשר להמשיך לשבת במקומם, שאמנם תאפשר להם להמשיך לחיות זמן מה, אך סופה הוודאי של ישיבה פסיבית זו היא מוות ברעב.

התלמוד מצדיק שיקול זה ואף לומד ממנו הלכה. במשנה במסכת עבודה זרה (כז ע"א) נאסר לישראל להתרפא על ידי גוי מחמת הסכנה שבדבר – שמא יהרגנו הגוי.

6. והנה מובא בגמרא (שם ע"ב) דין בשמו של ר' יוחנן: ספק חי ספק מת – אין מתרפאין מהן (-) שהסבירות שהגוי יהרוג את היהודי גדולה, ועדיף לא להתרפא ממנו, שאולי יחיה מחוליו). ודאי מת – מתרפאין מהן (-) שהרי בלאו הכי הוא עומד למות, ואולי ירפאו הגוי).

על היתר זה שואלת הגמרא: "האיכא חיי שעה" – והרי יש ערך גם לחיי שעה, ובלכתו לגוי אפשר שהוא מקצר את חייו ממה שהיה חי לו היה מת ממחלתו?

ועונה הגמרא: "לחיי שעה לא חיישינן".

ומניין שאין חוששין במצב כזה לחיי שעה? על כך מביאה הגמרא את סיפורנו:

ומנא תימרא (-) ומניין תאמר) דלחיי שעה לא חיישינן? דכתיב "אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר – ומתנו שם". והאיכא (-) והרי יש) חיי שעה? אלא לאו, לחיי שעה לא חיישינן.

כלומר על פי הגמרא צדקו המצורעים בשיקול דעתם: אף שסיכנו את חייהם בסכנה מְדִית, כיוון שמותם מרעב בהמשך מובטח, עדיף להסתכן כדי לזכות בסיכוי לחיות. ומביא הרב סמט, חיזוק לצדקת שיקולם: מוות ברעב הוא מוות איטי ונורא, וייסוריו רבים, ואילו מוות בחרב קל ממנו.

7. כדברי המקונן באיכה (ד', ט):

טוֹבִים הָיוּ חֲלָלֵי חָרֵב מִחֲלָלֵי רָעַב

שָׁהֵם יָזְבוּ מִדְּקָרִים מִתְּנוּבַת שְׂדֵי.

בדבריהם של המצורעים שהובאו בראש סעיף זה מצוי 'צמד הפכים מנחה', והוא צמד השורשים מו"ת-חי"ה. פעלים הגזורים משורשים אלו מופיעים שבע פעמים בדברי המצורעים:

1. (ג) מָה אָנְחָנוּ יִשְׁבִּים פֶּה עַד מִתְּנוּ?

2. (ד) אִם אָמְרָנוּ נְבוֹא הָעִיר ... וּמִתְּנוּ שָׁם

המילים האחרונות – "מחוץ למחנה מושבו" – מנוסחות בהתאם לתנאי החיים של העם במדבר - חיים במחנה נודד. מה יהא דינו של המצורע בעת שישראל יושבים בארצם?

3. כך נתפרש דינו במשנה כלים פ"א מ"ז:

עירות המוקפות חומה מקודשות ממנה (-) מארץ ישראל (בכללה) שמשלחין מתוכן את המצורעים.

וכך פסק הרמב"ם בהלכות ביאת המקדש ג, ח ובהלכות בית הבחירה ז, יג.

מכיוון שהמצורעים שולחו אל מחוץ לעיר מוקפת החומה, היכן ימצאו לעצמם מקלט?

4. במסכת פסחים מובאת מימרא זו:

אמר רבי שמואל בר רב יצחק: מפני מה לא נתקדשו שערי ירושלים? מפני שמצורעין מגינין תחתיהן, בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים.

שער העיר לא היה פתח בחומתה בלבד, אלא מבנה בעל נפח שניתן היה להסתופף תחתיו. מסיפורנו ניתן להסיק שמקומם של המצורעים היה בחלק החיצוני של השער, הפתוח אל מחוץ לחומה, שכן אחרת לא היו יכולים ללכת בחופשיות אל מחנה ארם.

לכן לדעת הרב סמט, סיפורנו מתאר את קיומה של הלכה עתיקה, שאת ניסוחה אנו מכירים רק בדברי המשנה והתלמוד.

ועדיין שאלת ישיבתם של המצורעים מחוץ לעיר בשעת מלחמה ומצור, זוקקת ביאור: האם אין כאן מצב של פיקוח נפש לאותם מצורעים, ופיקוח נפש הרי דוחה את מצוות ישיבתם בדד מחוץ למחנה?

לדעת הרב סמט, יתכן שגם הארמים הכירו במצבם המיוחד של המצורעים, והם נחשבו ל"בלתי מזוהים" עם שום צד במלחמה, ועל כן לא היו בסכנת נפשות.

לדעת הרב סמט, יתכן גם שלפנינו איור של מערכת ערכים מעוותת של תושבי שומרון: טומאת המצורעים נחשבה להם חמורה יותר מפיקוח נפש; השמירה על קדושת העיר שומרון, שלא תטמא מחמת ישיבת המצורעים בתוכה, חשובה להם יותר משמירת חייהם של אותם ארבעה מצורעים.

5. ברוח הסיפור המובא ברייתא במסכת יומא כג,

ע"א:

מעשה בשני כוהנים שהיו שניהן שווין ורצין ועולין בכבש (-) כדי שהמנצח בתחרות יזכה בתרומת הדשן של המזבח). קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חברו, נטל סכין ותקע לו בלבו... בא אביו של תינוק (-) זה שנרצח) ומצאו כשהוא מפרפר. אמר: הרי הוא כפרתכם, ועדיין בני מפרפר ולא נטמאה סכין! ללמדך, שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיקות דמים.

שהללו קמו "בנשף" לבוא אל מחנה ארם, קמו הארמים ונסו על נפשם "בנשף", כמבואר בפסוק ז.
מנוסתם המבוהלת של הארמים הותירה אחריהם "את אהליהם... המחנה כאשר היא", וזה מאפשר למצורעים להיכנס לשני אהלים ולעשות את מעשיהם. וחשוב מכך: בכך טמון נס ההצלה מן הרעב "כעת מחר".

עם חזרת הסיפור אל דמויותיהם של המצורעים, נעשית "חזרה מגשרת": לפני כניסת הציר המרכזי לסיפור נאמר עליהם (ה) **"ויבאו עד קצה מחנה ארם"** ומתואר מה ראו במחנה ארם: "והנה אין שם איש". פסוקים ו-ז מסבירים מה התרחש לפני כן עד שמצאו המצורעים מחנה ריק. עתה חוזר הכתוב אל מעשיהם (ח): **"ויבאו המצורעים האלה עד קצה המחנה"**. מילים אלו הן כמעט אותן מילים שסיימו את תיאור מעשיהם בפסקה הקודמת. וכך משמשת חזרה זו 'גשר' על פני הסוגריים שבהם נתונים פסוקים ו-ז. זוהי תופעה נפוצה במקרא במקרים מעין אלו.

ומעיר הרב סמט, שהקורא בסיפורנו צריך לתת את הדעת לכך שמה שסופר לו בפסוקים ו-ז, לא נאמר כלל למצורעים: הללו אינם יודעים מה פשר הבריחה של הארמים מן המחנה, משום שלא שמעו כל קול! וראיה לכך היא בדבריהם אל שער העיר בפסוק י: הם מדווחים על מה שראו עיניהם, אך אינם יודעים להסביר זאת, וזה מסביר את התייעצות הלילית שערך מלך ישראל עם עבדיו, ובה העלה המלך את החשש למלכות. ומדגיש הרב סמט, שגם כאשר התבדה חשש זה, והתברר בוודאות שהארמים ברחו בריחה מבוהלת על נפשם, לא היה לתושבי שומרון ולמלכם, וגם לא למצורעים, כל הסבר מניח את הדעת לבריחה זו. כלומר, לא זו בלבד שאנשי שומרון לא היו מעורבים באופן פעיל בהבאת הנס (הם לא נלחמו כלל בארמים), אלא הם אפילו לא זכו להבינו. כל מה שמוותר להם ההשגחה הוא להנות מהנס.

המצורעים במחנה ארם

(ח) **...ויבאו אל אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו.**

לדעת הרב סמט, אין לדון את המצורעים על תחילת מעשיהם באהל הראשון – "ויאכלו וישתו", הרי רעבים הם, ולשם הצלת נפשם סיכנו עצמם ליפול למחנה ארם. ולכן, בראותם אהלים עמוסים בכל טוב, יחיו תחילה את נפשם. אבל על המשך מעשיהם באותו אהל וכמובן באהל השני, יש כמובן לבקר אותם: בעיר שומרון גוועים

3. **וְאִם יִשְׁבְּנוּ פֹה - וְנִמְתְּנוּ**

4. (ה) **וְעַתָּה לָכוּ וְנִפְלֵה אֶל מַחֲנֵה אֲרָם אִם יִחְיֶינוּ**

5. **נַחֲיָה**

6. **וְאִם יִמִּיתֵנוּ**

7. **וְנִמְתְּנוּ**

צמד ההפכים הזה מלמדנו על תודעתם של ארבעת המצורעים ועל הערכתם את סיכויי ההישרדות שלהם: חמש פעמים מופיע בדבריהם השורש מו"ת ואך פעמיים השורש חי"ה. ועוד: רשימת ההופעות פותחת ומסיימת בשורש מו"ת, ורק באמצע – בהופעות 4-5 – מופיע השורש חי"ה. נמצא שבתודעתם הם קרובים יותר למוות מאשר לחיים.

ומעיר הרב סמט, יש לשים לב לכך ששלוש ההופעות הראשונות של השורש מו"ת (1-3) מתייחסות למוות הוודאי המצפה להם בשומרון, ואילו ארבע ההופעות הבאות של צמד ההפכים המנחה מתייחסות למה שצפוי להם מיד הארמים, וכאן הסיכויים שקולים: **"אם יחיו נחיה – ואם ימתנו נמות"**. נמצא כי הללו העדיפו את הסיכוי לחיות על פני המשך השהייה חסרת המעש שתביא למוותם הוודאי, משום ש"לחיי שעה לא חיישינו".

הציר המרכזי בין שתי הפסקאות העוסקות במצורעים

לציר המרכזי בפסוקים ו-ז אמנם קיימת חשיבות הנוגעת לסיפור השלם כולו, אך בראש וראשונה הוא קשור לשתי הפסקאות העומדות משני צדדיו ועוסקות במצורעים. לאחר שהחליטו המצורעים בפסוקים ג-ד ליפול אל מחנה ארם ולמצות בכך את הסיכוי היחיד שנותר להם לחיות, הם עוברים לעשייה:

(ה) **וַיִּקְמוּ בְנִשְׁף לְבֹא אֶל מַחֲנֵה אֲרָם**

וַיָּבֹאוּ עַד קֶצֶה מַחֲנֵה אֲרָם

אך להפתעתם הרבה הם נוכחים:

וַיְהִי אִין שָׁם אִישׁ.

פסוקים ו-ז באים להסביר לנו, הקוראים, מה פשר הדבר:

(ו) **וְהִ' הַשְּׁמִיעַ אֶת מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חֵיל גָּדוֹל...**

הפועל העומד בראש המשפט – "השמיע" – הוא בצורת עבר רגיל. (ולא בצורה האופיינית לסיפור המקראי – עתיד מהופך 'וישמיע'). במקרים רבים במקרא משמעות הדבר היא שפועל זה קדם לאירועים המתוארים ברצף הסיפורי שבו נמצא הקורא, כלומר זה 'עבר מושלם' (past perfect), וה' השמיע בעבר, עוד לפני בוא המצורעים, קולות אלו. אם כן, מתי היה הדבר?

הרב סמט בניתוח סיפור הרעב בשומרון, הראה שדבר זה אירע זמן קצר לפני בוא המצורעים למחנה ארם. כלומר, בעת שהללו התדיינו ביניהם נשמעו הקולות, ובעת

פאתוס מוסרי, ולא על חשבונות קטנים של פחד מפני עונש.

כמו כן, את מה שהחליטו לעשות הם אכן עושים עוד באותו לילה:

(י) וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל שַׁעַר הָעִיר, וַיִּגִּידוּ לָהֶם לְאָמֹר:

בָּאנוּ אֶל מַחֲנֵה אָדָם,

וְהִנֵּה אֵין שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם

כִּי אִם הַסּוֹס אֲסוּר וְהַחֲמֹר אֲסוּר וְאֵהְלִים כְּאִשֶּׁר הֵמָּה.

לאחר שמלאו המצורעים את חובתם, רובצת האחריות להצלתה של שומרון לפתחו של המלך.

מי היו ארבעת המצורעים?

10. **במסכת סוטה מז ע"א ובמקבילות מובא מאמרו של**

ר' יוחנן:

"וארבעה אנשים היו מצורעים" – אמר ר' יוחנן זה גיחזי ושלושת בניו.

ונשאלת השאלה: מה ראה ר' יוחנן לזהות את המצורעים האנונימיים בסיפורנו עם גיחזי ובניו?

לכאורה, יש כאן דוגמה נוספת לדרכו של מדרש האגדה 'לנוס מן האנונימיות' ולזהות אישים אנונימיים במקרא עם אישים ידועי שם כשישנה עילה כלשהי לזיהויים (על תכונה זו של מדרש האגדה עמד חוקר המדרש יצחק היינמן בספרו דרכי האגדה פרק ד).

אולם, הרב סמט, סובר שלדרשתו של ר' יוחנן יש סיבה נוספת ומשמעותית יותר, ומציע את ההסברים הבאים לדרשת ר' יוחנן:

א. בסיפור אודות נעמן בפרק ה' התגלה לנו אלישע כמי שבידו לטהר מצורע. ואם עשה כן לנוכרי, שר צבאה של מדינת אויב, ודאי שעשה כן למצורעים בני עמו, שוודאי התדפקו על דלתו של נביא הדור לשם כך. ואם כך הדבר, מה פשר הימצאותם של ארבעה מצורעים אלו בשער שומרון? על כורחך, מצורעים אלו אינם ראויים לחסדו של אלישע, וזאת משום שהוא הוא שהענישם בצרעת, כנאמר בסיום הסיפור אודות נעמן (ה', כז) "וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם".

ניתן, כמובן, להקשות על הסבר זה ולטעון, שריפוי של נעמן מצרעתו היה אינטרס לאומי, ורק משום כך פעל אלישע לשם כך. אולם ריפוי כל המצורעים הישראלים היה בגדר ביטול חלקי של דיני הצרעת שבתורה, לפיכך התערבותו של אלישע בכך אינה סבירה

ב. קיים דמיון רב בין המסופר אודות גיחזי בפרק ה' לבין המסופר אודות ארבעת המצורעים בסיפורנו: כמו גיחזי גם הללו פעלו מתוך רדיפת בצע, והם נטלו והטמינו מעין אותם דברים שנטל גיחזי והפקיד בביתו.

אנשים ברעב, והמצורעים הללו מחזיקים בידם את המפתח להצלתם. אבל הם עסוקים בלקיחת כסף וזהב ובגדים?

חמורה עוד יותר הטענה כנגדם על אשר עשו באהל השני. כאן כבר לא נאמר "ויאכלו וישתו", שכן את זאת עשו באהל הראשון כל צרכם. כל כניסתם לאהל זה לא הייתה אלא כדי לשאת רכוש ולהטמינו.

ונשאלת השאלה: האם יש קשר בין היותם מצורעים, היושבים בדד מחוץ למחנה, לבין התנהגותם זו? לדעת הרב סמט, אפשר כי ישיבתם מחוץ לחומות העיר, בודדים ומרוחקים, טשטשה בהם את רגש האחריות כלפי אחיהם שבתוך העיר. שהרי השיקול שהביא אותם ליפול אל מחנה ארם מעיד על ניתוק מגורלה של שומרון. אבל יתכן שהתנהגות זו מעידה על אופיין של המצורעים.

בכל מקרה, המצורעים משנים את התנהגותם, ויש להדגיש שמצפונם ולא גורם חיצוני הביאם לשנות את דרכם:

(ט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ: לֹא כֵן אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים

הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם בְּשָׂרָה הוּא, וְאֲנַחְנוּ מַחֲשִׂים

וְחַפִּינוּ עַד אֹרֹךְ הַבֶּקֶר וּמִצָּאֵנוּ עוֹוֹן

וְעַתָּה לָכֵן וְנִבְאָה וְנִגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ.

רש"י ורלב"ג פירוש שניהם כי המילה 'עוון' בדבריהם פירושה 'עונש':

8. **רש"י:**

ומצאנו עוון – מתחייבים אנו למלכות.

9. **רלב"ג:**

אם אנחנו שותקים ונמתין עד אור הבקר, ידעו זה ישראל וימצאו עונש על אשר לא בשרנו הבשורה הזאת.

ומסביר הרב סמט, שמבחינה לשונית טהורה אין מניעה לפרש כך, שהרי מעשה וגמולו נוטים להתחלף תדיר בלשון המקרא על דרך המיטונומיה.

אולם, לדעת הרב סמט, מבחינה עניינית קשה להבין מה ראו גדולי עולם אלו להפך בחובתם של מצורעים אלו. שהרי איזה עונש צפוי להם? מי יידע שהקדימו לבוא למחנה ארם לפני שאר העם, ומי יבוא עמם חשבון על כך שלא הקדימו לבשר את בשורתם בעוד לילה?

לכן, לדעת הרב סמט, יש לפרש את המילה 'עוון' כחטאי. ואז תהיה כוונת דבריהם כי חטא הוא להשהות בשורה טובה העשויה להציל חיי אדם, אף אם יש לכאורה הצדקה להשהיה זו, שכן הרי היא רק מאמצע הלילה ועד בוקר (ובלילה אין רגילים לנוע בשדה). כמו כן, סגנון דבריהם של המצורעים ("היום הזה יום בשרה, ואנחנו מחשים!") הוא סגנון מרומם על גבול השירה, ומעיד על

של אלישע - "וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם?" על כך באים דבריו של ר' יוחנן ורומזים לתשובה: גיחזי ושלוש בניו נרפאו מצרעתם בזכות התיקון שתיקנו בסיפורנו את חטאם שבסיפור הקודם. בדבר שקלקלו – ברדיפת בצע בעיתוי שיש בו נזק חמור – בו תיקנו, ועל כן זכו להיוושע, שהרי התשובה תריס היא בפני הפרענות.

מדוע נבחרו מצורעים כשלוחי בשורת ההצלה

שאלה נוספת העולה מהסיפור, היא מדוע בחרה ההשגחה להפוך דווקא ארבעה מצורעים לשלוחי בשורת ההצלה של שומרון? האם זהו כבודה של הנבואה שבפי אלישע, שתתממש בסיועם של אנשים טמאים? והלא הרבה שלוחים לו למקום, ומדוע לא נבחר שליח נכבד לבשר על ההצלה?

על שאלה זו מציע הרב סמט לענות בשתי רמות: ברמה הטכנית וברמה העקרונית. מן הבחינה הטכנית, אנשי שומרון לא היו יכולים לגלות בעצמם את בריחתם של הארמים, שהרי הללו היו נצורים בעירם, אין יוצא ואין בא. רק אנשים המצויים מחוץ לשומרון, שבאפשרותם לנוע בחופשיות מן העיר אל מחנה ארם, יכולים היו לגלות את בריחת הארמים. אנשים כאלה בדיוק היו המצורעים, שעקב הרעב הכבד החליטו ליפול למחנה ארם ואיש לא היה יכול לעצור בעדם. נמצא כי דווקא מעמדם של המצורעים - מגורשים מעירם וחוליה אנושית רופפת שאינה שייכת לא לישראל ולא לארם - הוא שהפכם לשלוחים המתאימים לתפקיד המבשרים.

אלא שאין די בתשובה זו. הרבה דרכים יש למקום למצוא שלוחים מתאימים לתפקיד זה, וניתן להעלות על הדעת תסריטים חלופיים שונים למה שאירע בפועל. לולי היו המצורעים ראויים בעיני ההשגחה לתפקידם מסיבות עקרוניות, מסתבר שהייתה מוצאת לה שלוחים אחרים מתאימים יותר. שאלתנו חוזרת אפוא למקומה.

רחל המשוררת, בשיר המתבסס על סיפורנו, חשה בחריפות רבה את הבעיה שאנו מתחבטים בה, ונתנה לכך ביטוי פיוטי-אקטואלי.

15. רחל המשוררת בשירה 'יום בשורה' (מהדורת דבר

עמ' סא):

בשכבר הימים האויב הנורא

את שומרון הביא במצור;

ארבעה מצורעים לה בשרו בשורה

לא בשרו בשורת הדרור

כשומרון במצור – כל הארץ כולה,

וכבד הרעב מנשא.

אך אני לא אבה בשורת גאולה,

אם מפי מצורע היא תבוא.

הטהור יבשר וגאל הטהור

11. בין סיפור גיחזי לסיפור המצורעים:

(ה', כג) וַיֵּצֵר כְּפָרִים כֶּסֶף ... (גיחזי)

(ז', ח) וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב (המצורעים)

... וּשְׁתֵי חֲלָפוֹת בְּגָדִים (גיחזי)

... בְּגָדִים (המצורעים)

(ה', כד) ... וַיִּפְקֵד בְּבֵית ... (גיחזי)

... וַיִּלְכוּ וַיִּטְמְנוּ (נמצורעים)

עיקר הביקורת על מעשיו של גיחזי, כמו גם על מעשיהם של המצורעים, הוא על העיתוי שבו עשו את מעשיהם.

12. אלישע אומר לגיחזי (ה', כו):

"העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים..."

אף המצורעים אומרים לעצמם (ט):

"לא כן אנחנו עשים, היום הזה יום בשרה הוא, ואנחנו

מחשים... ומצאנו עוון."

דמיון כפול זה מעלה את האפשרות לזהות את המצורעים עם גיחזי ובניו. אלא שלזיהוי זה ישנן השלכות על הערכת מעשיהם של המצורעים: אם בתחילת מעשיהם נתגלתה בהם אותה רדיפת בצע שבגללה לקו בצרעת, הרי משעה שנתנו אל לבם כי לא זו העת לקחת כסף ובגדים ומהרו לבשר את הישועה בשומרון, תיקנו את חטאו הקודם של גיחזי, מידה כנגד מידה!

נמצא על פי דברים אלו, שכאשר אמר ר' יוחנן על ארבעת המצורעים כי אלו הם גיחזי ושלוש בניו, לא התכוון לזיהוי מדרשי בלבד, אלא להערכה חיובית שלהם, על שתיקנו חלקית בסיפורנו את מה שקלקלו בסיפור הקודם.

ומסביר הרב סמט, שאם אכן כוונת דבריו של ר' יוחנן היא לראות בסיפור המצורעים תיקון חלקי לפחות לחטא גיחזי, יתכן שהדבר שגרם לו להערכה חיובית זו הוא הנאמר בסיפור הבא שבראש פרק ח'.

13. מל"ב ח', ד:

וְהַמֶּלֶךְ מַדְבֵּר אֶל גִּיחְזִי נַעַר אִישׁ הָאֶל-לְהִים לְאָמֹר:

סִפְרָה נָא לִי אֵת כָּל הַגְּדֻלוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים עִמָּךְ.

מסתבר שבשעה שישב גיחזי לפני המלך לא היה גיחזי מצורע. אולם כיצד ניתן להבין זאת?

14. והלא בסוף פרק ה' גזר עליו אלישע (ה', כז):

"וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם"

ומיד נאמר שם

"ויצא מלפניו מצרע כשלג".

ניתן כמובן לנסות לענות על קושי זה באמצעות הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", ולהקדים את הסיפור שבפרק ח' לזה שבפרק ה'. אולם נראה שהנחת העבודה של חכמינו זכרונם לברכה במה שנוגע לסיפורים אודות אלישע, הייתה שהם מסודרים בסדר כרונולוגי.

ואם כך הדבר, אנו חייבים להניח שגיחזי נרפא ברבות הימים מצרעתו. אולם אם כן, הרי לא נתקיימה גזרתו

הסיפור, אף על פי שכמובן זהו סיפור על נס הצלתה של שומרון מרעב נורא, שנעשה בחסד הקב"ה.

הפטרת פרשת מצורע

אנו כמובן עוסקים בסיפור מכיוון שהוא משמש כהפטרה לפרשת מצורע, ועל כן הוא משמש הפטרה גם כאשר פרשות תזריע ומצורע נקראות יחדיו בשנים פשוטות. אלא שעל פי כל מנהגי הקריאה הנוהגים כיום והמתועדים במקורות הראשונים, אין חפיפה בין הסיפור בשלמותו לבין ההפטרה.

המכנה המשותף לכל המנהגים הוא שהם מתחילים את הקריאה באמצע הסיפור. חלקו הראשון של הסיפור (ו', כד-לג) אינו נקרא לפי שום מנהג. ולדעת הרב סמט הטעם לכך הוא בזוועה המתגלה בצעקת האישה אל המלך, ואין זה כבוד הציבור להשמיע באוזניו דברים כה קשים.

אבל ביחס לתחילת ההפטרה נחלקו המנהגים לשניים: התימנים והאיטלקים פותחים ב"ויאמר אלישע שמעו דבר ה'..." (ז', א) וממשיכים וקוראים עד סוף הסיפור (ז', כ). מנהג זה מתועד ברשימת ההפטרות שמביא הרמב"ם בנספח לספר אהבה.

האשכנזים, הספרדים וכל המקורות הספרותיים האחרים (אשכול בשם הנגיד; רמזי רוקח; אבודרהם ועוד) מתחילים את קריאת ההפטרה שני פסוקים אחר כך (ז', ג) "וארבעה אנשים היו מצרעים..."

ומסביר הרב סמט את ההיגיון בכל אחד מן המנהגים הללו באופן הבא:

ההיגיון במנהג האשכנזים והספרדים הוא בכך שהעילה לקריאת הפטרה זו מתחילה בפסוק (ז', ג) "וארבעה אנשים היו מצרעים". הרי זהו הקשר שבין פרשת מצורע לבין הפטרה – הסיפור אודות המצורעים היושבים מחוץ לעיר – מחוץ למחנה. הסיפור אודות המצורעים מסתיים בעצם בפסוק י (או יא), ושם ראוי היה לכאורה לסיים גם את ההפטרה, אלא שהפטרה זו קצרה יותר מדי – פחות מעשרה פסוקים – ועל כן ממשיכים וקוראים את הסיפור עד לסופו בפסוק כ. אף עתה אין אורכה של ההפטרה אלא שמונה עשר פסוקים, בעוד שעל פי דין התלמוד צריך לקרוא עשרים ואחד פסוקים. אלא שכדברי הגמרא שם, ב"סליק עניינא" – בסיום עניין שלם די גם בפחות מעשרים ואחד פסוקים.

ההיגיון במנהגם של יהודי תימן ואיטליה (שיסודו ברמב"ם) הוא בהנחה שההפטרה שנקבעה אינה רק הסיפור אודות המצורעים, אלא הסיפור השלם שבתוכו משובץ סיפור המצורעים. סיפור זה הוא אמנם בן שלושים פסוקים, אולם את עשרת הפסוקים הראשונים ניתן להשמיט בלא לפגוע בהבנת הסיפור בהמשך, וראוי לעשות כן מן הטעם שכתבנו לעיל. לעומת זאת, את

ואם ידו לא תמצא לגאול –
אז נבחר לי לנפול ממצוקת המצור
אור ליום בשורה הגדול.

ספק אם מלך ישראל ואנשי שומרון הרעבים היו מצטרפים למסקנה בשירה של רחל, ומעדיפים "לנפול ממצוקת המצור, אור ליום בשורה הגדול" רק משום שבשורת הגאולה באה מפי ארבעה מצורעים. אולם ודאי גם הם הרגישו את הביזוי בכך שאת הבשורה הם שמעו מפי מצורעים, ואף הם היו מעדיפים כי "הטהור יבשר וגאל הטהור".

לכן, לדעת הרב סמט התשובה לשאלה, מדוע בחרה ההשגחה דווקא במצורעים כמבשרי ההצלה, טמונה בעצם השאלה: לא במאור פנים ניצלה שומרון מן הרעב ולא מחמת זכותה, אלא מתוך אילוץ של מעלה כביכול, שהרי "לא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים". קצרה נפשו של ה' בעמל ישראל, כדברי הכתוב בספר שופטים, ומתוך כך הוא נחלץ להצלתם ברגע האחרון לפני קריסתה של שומרון מחמת הרעב הנורא.

אופיו של הנס ופרטיו מעידים על כך כי אמנם ניצלה שומרון, אולם עלובה ישועתה:

- זמנו של הנס כששומרון הגיעה לשפל המדרגה, ולו היה נמשך הרעב לא הייתה לה עוד תקומה.
 - הכרזת הנס שבפי אלישע מתייחסת רק לשינוי מחירי המזון, דהיינו להפסקתו המידית של הרעב, ולא לשינוי מהותי במצבו של עם ישראל אל מול אויביו הארמים.
 - נבואתו של אלישע נתקלת בפקפוק ובלעג.
 - השליחים המביאים את בשורת התגשמות הנבואה הם ארבעה מצורעים. המלך מפרש את בשורתם כמלכודת שטמונה הארמים.
 - לישראל ולמלכם אין כל תפקיד בהבאת הישועה. בריחת הארמים לא נעשתה בקשר למלחמתם עם ישראל, אלא מפני התערבות ה' הניסית.
 - לא זו אף זו: ישראל לא הבינו כלל את הנס שאירע. הם לא שמעו את הקולות שהשמיע ה' באזני הארמים, ולא היה בידם כל הסבר לבריחתם.
 - היציאה של העם לבזו את מחנה ארם נעשתה בלהיטות כה גדולה ומתוך אנדרלמוסיה, עד שאדם נרמס למוות על ידיהם.
- לאור ההתבוננות בסיפור הכולל ברור שבחירתם של המצורעים לבשר את בשורת ההצלה הולמת את אוירת

נעמן מצרעתו עד שנטהר ממנה, וכידוע סיפור זה הרי הוא הפטרת פרשת תזריע! ומביא הרב סמט, שני חיבורים מן המאה ה-י"ד בהם מתועד מנהג הפוך ממנהגו: בסדר טרויש לר' יהודה ב"ר אליעזר על פי יסוד רבו ר' מנחם ב"ר יוסף שליח ציבור (נדפס לראשונה בפרנקפורט דמיין תרס"ה) ובספר המחכים מאת בנו, ר' נתן ב"ר יהודה (קרקא תרס"ט) נאמר שמפטירין לפרשת תזריע ב"יארבעה אנשים היו מצרעין", ואילו לפרשת מצורע מפטירין בסיפור נעמן. ומציע הרב סמט נימוק טכני למנהגו: הסיפור המוקדם בסדר הכתובים שעוסק בצרעת – סיפור נעמן – מפטירין לפרשה הראשונה העוסקת בצרעת, ואילו בסיפור המאוחר יותר – סיפור ארבעת המצורעים – מפטירין לפרשה המאוחרת יותר, פרשת מצורע.

הפסוקים ז', א-ב לא ניתן להשמיט מן ההפטרה, שכן הסיפור כולו בהמשך תלוי בפסוקים אלו. אין צריך לומר שפסוקים טז-כ תלויים בנבואת אלישע, אלא אפילו סיפור המצורעים לא בא אלא כדי להוציא את נבואת אלישע מן הכוח אל הפועל. ובאמת קשה להבין כיצד המנהג האחר ממשיך בקריאת הסיפור עד לסופו: והרי בלא פסוקים א-ב אין אפשרות להבין כלל את פסוקים טז-כ!

הכללת שני הפסוקים א-ב בהפטרה גם מקרבת אותנו לעשרים ואחד פסוקים הדרושים, אולם חסר עדיין פסוק אחד. והנה בעיה זו נפתרת על פי דברי הרמב"ם ועל פי מנהג התימנים והאיטלקים בכך שמדלגים להמשך ספר מלכים (אין בכך שום בעיה הלכתית) ומוסיפים פסוק.

16. מל"ב י"ג, כג:

וַיַּחַן יְהוָה אִתָּם וַיִּרְחַמֵם,

וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב,

וְלֹא אָבָה הַשְּׁחִיתֵם

וְלֹא הִשְׁלִיכֶם מֵעַל פְּנֵיו עַד עֵתָה.

ומסביר הרב סמט, שהוספת פסוק זה, לא זו בלבד שהיא משלימה את פסוקי ההפטרה לעשרים ואחד, אלא גם פותרת בעיה נוספת: הסיפור מסתיים ב'דבר רע' "וירמסו אתו העם בשער וימת", ודבר נדיר הוא שמסיימים הפטרה בפורענות. יש לתמוה מדוע עושים כן האשכנזים והספרדים במקומנו. אולם על פי מנהגם של בני תימן ובני איטליה מסיימים ב'דבר טוב'. ודבר טוב זה הוא סיכום נאמן ונפלא של סיפורנו: ה' חנן את שומרון בסיפורנו וריחם על תושביה לא בזכות מעשיהם – כי אין בהם מעשים – אלא למען בריתו עם האבות, ומפני ש"עד עתה" לא הגיע הזמן להשליכם מעל פניו – לכן "לא אבה השחיתם". פסוק זה מבאר את הסיבה לנס שהתרחש בסיפורנו מחד, אך לא פחות מכך, את אופיה "העלוב" של הישועה כפי שעמדנו עליו בסוף העיון הקודם.

ומקשה הרב סמט קושיא נוספת: פרשת מצורע עוסקת ברובה ב"תורת המצרע ביום טהרתו". אולם הפטרתנו הרי עוסקת במצורעים שלא נרפא נגעם, ושאינם יכולים אפוא להתחיל בתהליך הטהרה! הדין היחיד מדיני המצרע שקיומו מודגם בהפטרותנו הוא ישיבתם מחוץ לעיר, בהתאמה למה שנאמר בתורה,

17. יקרא י"ג, מו:

"כל ימי אשר הנגע בו יטמא, טמא הוא, בדד ישב מחוץ למחנה מושבו".

אולם פסוק זה כתוב בפרשת תזריע, ואם כן הפטרתנו מתאימה להיות הפטרת תזריע!

כמו כן לכאורה ראוי היה אפוא להפטיר לפרשת מצורע את הסיפור אודות נעמן, המתאר את דרכי רפואתו של